

© SHUTTERSTOCK

**GJØR NORGES
BALKONGER VILLERE**
- hver kvadratmeter teller!

- hver
kvadratmeter
teller!

VELKOMMEN TIL NORGES VILLE HAGER

KJÆRE BALKONGEIER!

Tusen takk for at du har lyst til å gjøre balkongen din en smule villere. Det er vi SÅ glade for, og dyrene også. Det står nemlig dårlig til med det norske naturmangfoldet. Den norske naturen trenger plass og de norske artene trenger leveområder. Artene forsvinner raskere enn noensinne og ifølge Norsk rødliste for arter 2021, er 2752 dyre- og plantearter oppført som truet.

Men sammen kan vi gjøre en forskjell. Hvis alle gjør hagen, balkongen eller fellesområdet sitt sin en smule villere, så kan de fort bli fine leveområder for ville, norske arter.

I denne guiden har vi samlet ni aktiviteter du kan prøve deg på for å gjøre balkongen din litt villere. Om du velger å utføre én aktivitet eller alle sammen, det er helt opp til deg. Det er viktigere at alle gjør litt enn at få gjør mye.

Vi gleder oss til å se hva du kaster deg ut i og hvilke erfaringer du gjør deg i løpet av våren og sommeren 2022. Del gjerne med oss andre i Facebook-gruppen: «**Vi gjør Norges hager villere**». Her vil vi også dele videoer og relevante tips og triks, samt svare på spørsmål du måtte ha.

Tusen takk for at du gir litt av balkongen din tilbake til den ville naturen!

**Mange ville hilsener fra
WWF Verdens naturfond**

GJØR NORGE'S BALKONGER VILLERE!

HVER KVADRATMETER TELLER!

NI AKTIVITETER FOR BALKONGEIERE

SKAP LEVEOMRÅDER I HØYDEN

LAG EN FRUKT- OG BÆRPLANTASJE

SØRG FOR VANN

BYGG EN BESKYTTET BOLIG

GI VILLBIER ET HJEM

ÅPNE EN JUICE- OG VINBAR

PLANT STEDEGNE PLANTER

LAG EN HENGENDE HAGE

DYRK EN KRYDDERURTHAGE PÅ BALKONGEN

SKAP LEVE- OMRÅDER I HØYDEN

Når det er trangt, er det lurt å boltre seg i høyden. Her er klatreplanter en supergod idé. Se hvordan du bygger ditt eget espalier.

DETTE TRENGER DU:

- Sag
- Trepinner
- Ståltråd
- Klatreplanter.

SLIK GJØR DU DET:

1. Mål og sag trepinnene i en lengde og bredde som passer på balkongen din.
2. Bind dem sammen som en stige med ståltråd.
3. Plant en klatreplante ved foten av espalieret ditt.

DERFOR ER DET BRA:

En stor plante gir større leveområde enn en liten plante, og når det er trangt om plassen kan man utnytte kvadratmeterne i høyden. Det er flere blomster på en stor plante og den vil tiltrekke seg mange flere insekter.

ARTER DU HJELPER:

Klatreplanter som eføy, vivendel, kaprifol og klematis tiltrekker seg møll, villbier, blomsterfluer og sommerfugler. Hvis du er heldig, vil insektene igjen tiltrekke seg flaggermus og fugler.

2. LAG EN FRUKT- OG BÆRPLANTASJE

Frukttrær og bærbusker er planter som er virkelig gode for dyrelivet og du kan få dem i varianter som enkelt kan stå på balkongen.

DETTE TRENGER DU:

- En stor krukke Ø50 cm, eventuelt med selvvanningssystem
- En støttepinne som kan festes til vegg eller gelender
- Et søylepletre, for eksempel av sorten redcats eller suncats
- Vann og gjødsel.

SLIK GJØR DU DET:

1. Plant treet og plasser det på et sted hvor det er så mye sol og så mye le som mulig. Et søylepletre fyller kun rundt $\frac{1}{4}$ m² på gulvet, men kan bli 3-4 meter høyt (det kan beskjæres i høyden).
2. Dersom du har plass, så plasser gjerne to til tre trær ved siden av hverandre.

DERFOR ER DET BRA:

Frukttrær og bærbusker gir både pollen og nektar om våren og frukter og bær på sensommeren. Vi har flere stedege frukttyper som er hardføre og kan leve på en balkong hvor klimaet kan være tøft. Epler og pærer er opplagte, men solbær og rips er også insektvennlige planter, og kan ofte kjøpes stammet opp slik at de ikke tar så stor plass på gulvet. Bringebær har blomster som er populære for humler og andre bier. Greinene på trærne skaper dessuten le på balkongen og blomstene tilbyr mat til bier og andre insekter. Samtidig kan du selv nyte godt av den flotte blomstringen og de deilige fruktene og bærene.

ARTER DU HJELPER:

Denne aktiviteten er bra for blant annet villbier, blomsterfluer, veps, minérfluer og bladlus, som også er god mat for meisene. Epler er en stedege art og derfor er det mye liv knyttet til dem.

SØRG FOR VANN

Dyrene som flyr opp til balkongen din vil være glad for en slurk med vann å drikke. Med vann på balkongen skaper du liv for insekter og fugler.

Har du plass til en 100-litersbalje er det fint, og du kan skape et frodig sted med vannplanter og -blomster. Men bare en tallerken med vann vil gi insekter mulighet for å få slukket tørsten.

© ERIK KLIETSCH / SHUTTERSTOCK

DETTE TRENGER DU:

- Fuglebad, flatt fat eller en balje
- Stein eller trebit
- Eventuelt vannplanter, som nøkkeroser, brudelys eller sverdliljer.

SLIK GJØR DU DET:

1. Gjør vann tilgjengelig på balkongen din.
2. Sørg for at fugler og insekter kan sitte på kanten eller i fatet uten fare for å falle ned og drukne. Legg for eksempel en trebit, stein eller vannplanter ned i karet/fatet.

DERFOR ER DET BRA:

Alle trenger vann. Bier og sommerfugler som kommer for å bestøve blomstene dine vil ha mulighet for å drikke uten å skulle fly langt av gårde for å finne litt vann. Får de slukket tørsten hos deg, kan du samtidig nyte synet av dem – spesielt på morgenen og kvelden vil biene flokkes rundt vannet.

ARTER DU HJELPER:

Villbier, veps, sommerfugler og blomsterfluer får et sted å slukke tørsten. Er du heldig vil kanskje en fugl komme og ta seg et forfriskende bad også.

4. BYGG EN BESKYTTET BOLIG

En steinsetting er et naturlig leveområde for et hav av insekter og planter – og samtidig er det vakkert å se på. Den kan enkelt etableres på en balkong eller en felles takterrasse.

DETTE TRENGER DU:

- Naturstein/åkerstein som er minst like stor som en knyttneve
- En trekasse
- Eventuelt jord/sand.

SLIK GJØR DU DET:

1. Plasser kassen et sted hvor den ikke skal flyttes på. Gjerne et sted med sol.
2. Fyll kassen med stein. Store stein gir store hulrom og små stein gir små hulrom.
3. Du kan også putte jord eller sand mellom steinene, som også kan bli gode leve- og gjemmesteder for insekter og larvene deres.

DERFOR ER DET BRA:

Stein lagrer varme, og mange insekter ønsker å holde seg varme. Hulrommene gir beskyttelse mot fugler og andre rovdyr, og blir et slags «skjernet hjem» for insekter. Mange insekter velger også steinhauger å overvintre i, og overvintrende insekter er en forutsetning for neste års bestand.

ARTER DU HJELPER:

Sommerfugler, nattsvermere, biller, humler, stankelbein, edderkopper, gulløyer, mariehøner og mange flere.

GI VILLBIER ET HJEM

Villbier vil elske å sjekke inn på et hotell på balkongen din – og du vil få gleden av villbier som slett ikke stikker slik som honningbiene gjør. Du kan enten kjøpe et biehotell, eller lage et selv.

© UR72 / SHUTTERSTOCK

DETTE TRENGER DU:

- Trekloss som er minst 20 cm i diameter og 20 cm høy
- Drill
- 4 ulike bor
(lengde: 15 cm, diameter: 2 mm, 3 mm, 4 mm og 8 mm)
- Sandpapir.

SLIK GJØR DU DET:

1. Bor mange hull i treklossen med ulike diameter. Hullene skal være minimum 15 cm dype.
2. Puss hullene med sandpapir slik at inngangene ikke har fliser som kan skade biene.
3. Plasser det nye biehotellet på et sted med sol, gjerne morgensol, i le for regn og gjerne en til to meter over gulvet.
4. Len deg tilbake og vent på at gjestene skal flytte inn. Når de flytter inn, vil du se at hullene er «murt igjen» ettersom de blir fylt med egg.

DERFOR ER DET BRA:

Villbiene mangler steder å legge eggene sine fordi det er for få døde trær med de naturlige billehullene som de vanligvis bruker.

ARTER DU HJELPER:

Maskebier, murerbier, bladskjærerbier, silkebier, ullbier og biene som snylter på disse. Vær oppmerksom på at de ulike biene har behov for ulike størrelser på hullene.

6. ÅPNE EN JUICE- OG VINBAR

På sensommeren må mange insekter «tanke opp», enten fordi de skal fly sørover, eller fordi de må bygge opp et fettlag å overvintre på. I naturen er det frukt og bær overalt på sensommeren, men i byene er det ikke så mange frukttrær og bærbusker, så vi kan hjelpe dem litt på veien.

DETTE TRENGER DU:

- Vin
- Sukker
- Hyssing
- Gammel frukt (epler, bananer, plommer)
- Lommelykt.

SLIK GJØR DU DET:

1. Varm en liter billig eller gammel rødvin
2. Bland i en kilo sukker
3. Legg hyssingen i bløt i vin- og sukkerblandingen og la den ligge i 24 timer.
4. Heng opp hyssingen, så de er tilgjengelig for insekter om kvelden og se om noen dukker opp.
5. Alternativt kan du også legge halvrotten frukt i en skål og sette det ut på balkongen til insektene. Most banan er veldig effektivt.

© NAFUWAN BROCK / SHUTTERSTOCK

DERFOR ER DET BRA:

Insektene har mot slutten av sommeren behov for å fylle opp energilagrene sine. Admiralsommerfugler skal for eksempel fly rundt tusen kilometer sørover for å overvintre, og da trenger de energi til turen. Andre insekter trenger ekstra energi for å legge egg som skal sikre artens overlevelse gjennom vinteren.

ARTER DU HJELPER:

Dagsommerfugler, nattsvermere, og flaggermus som lever av disse insektene, kan komme forbi juicebaren din. Av de store nattsvermerne som du kan være heldig å se er blant annet stor snabelsvermer og ligustersvermer.

7. PLANT STEDEGNE PLANTER

Ved å plante stedeagne planter, kan man gi både mat og levesteder for mange insekter og andre dyr. De eksotiske plantene er ofte flotte og fargerike, men tilbyr ikke levesteder på samme måte som de stedegne. Mange insekter er tilpasset en enkelt stedegen plante og kan ikke leve på andre planter enn denne.

DETTE TRENGER DU:

- Krukker, balkongkasser, plantekasser (jo større, jo enklere å ta vare på) gjerne med selvvanningsystem
- Frøblandinger med ville urter, for eksempel tørrengblandingen fra NIBIO Landvik. Denne inneholder blant annet blåklokke, gullris, rødknapp og ormehode.
- Jord, for eksempel pottejord eller en blanding av hagejord/kompost/grus/perlite.

SLIK GJØR DU DET:

1. Plant mange forskjellige planter i hver krukke, slik at noe blomstrer hele tiden.
2. Vann hver dag i de varmeste periodene.
3. Tilsett litt gjødsel flere ganger, gjerne i vanningsvannet.
4. La krukkene stå med visne topper hele vinteren, da de er gjemmesteder for overvintrende insekter.

DERFOR ER DET BRA:

Insekter trenger pollen, nektar og saft fra blader og stilker for å overleve. Norske planter gir mat og leveområder for mange flere forskjellige stedegne insekter og smådyr enn de eksotiske plantene.

ARTER DU HJELPER:

Marihøner, bladlus, gulløyer, blomsterfluer, bier, veps, nattsvermere, sommerfugler, biller og mange flere.

8. LAG EN HENGENDE HAGE

Jo flere planter og blader det er på balkongen, jo flere leveområder og mat er det. Mange planter sammen skaper et mer stabilt klima, så det blir litt kjøligere på en varm sommerdag, og kanskje litt varmere på en vindfull høstdag. Planter skaper et mer behagelig leveområde, både for oss og for dyrene rundt oss.

DETTE TRENGER DU:

- En høy stige
- Balkongkasser
- Jord
- Vannslange med sprøytemunnstykke
- Nektar- og pollenrike planter, som mynte, timian, salvie, storkenebb eller eføy. Prøv også kålvekster som for eksempel ruccola, grønnkål og brokkoli. De vil tiltrekke seg blant annet kålsommerfugler som legger eggene sine i vekstene. Regn med å ikke kunne få kål å spise selv, men plant det til sommerfugler.

SLIK GJØR DU DET:

1. Still en stige opp mot veggen og fest den både øverst og nederst.
2. Heng en balkongkasse på hvert trinn helt opp til toppen.
3. Fordel jord i kassene og plant.
4. Gjør vanningen enkel ved å ha en vannslange med sprøytemunnstykke som kan kobles til en vannkran.

DERFOR ER DET BRA:

Ved å bruke de øverste kubikkmeterne av plassen på balkongen, kan man få plass til mange flere planter. Dermed skaper du flere leveområder og mat til de ville insektene, og selv får du små naturopplevelser tett på deg.

ARTER DU HJELPER:

Alle insekter som lever av pollen og nektar, for eksempel sommerfugler, blomsterfluer, villbier, humler med flere.

9. DYRK EN KRYDDER- URTHAGE PÅ BALKONGEN

Urter er en snarvei til flere bier og andre pollenelskende insekter på balkongen. Når urtene blomstrer, tiltrekker de seg mye liv.

DETTE TRENGER DU:

- Halv- eller helpall med pallekarmer, for eksempel 2-3 rammer oppå hverandre så høyden blir rundt 50 cm
- 2 m² fiberduk
- Torvfri plantejord/hagejord /blomsterjord/kompostjord, for eksempel blandet med grus og/eller perlite.

SLIK GJØR DU:

1. Plasser pallen et sted hvor den ikke står i veien (for den er tung å flytte) og fôr den med fiberduk.
2. Fyll helt opp med jord. Regn med at jorda synker sammen cirka 20 prosent.
3. Plant krydderurter, gjerne mange forskjellige sorter: Timian, mynte, rosmarin, merian, salvie, sitronmelisse, estragon, basilikum, isop, oregano og mange flere.
4. Vann jevnlig, spesielt i varme perioder.

DERFOR ER DET BRA:

Insekter elsker blomster fra krydderurter. Kanskje tiltrekkes de av de essensielle oljene som dufter over lange avstander. Det er både pollen og nektar i blomstene. De deilige duftene er også behagelige for våre neser.

ARTER DU HJELPER:

Alle insekter som lever av pollen og nektar, for eksempel sommerfugler, svermere, blomsterfluer, humler og andre villbier, med flere.

G JØR NORGES BALKONGER VILLERE!

© SHUTTERSTOCK

BLI KJENT MED DE VILLE ARTENE

I Norge er det påvist 30 346 arter i dyreriket, 9168 arter i soppriket og 4773 arter i planteriket. 23 405 arter ble vurdert til en ny og oppdatert Rødliste for arter i 2021, og 4 957 arter havnet på Rødlista. Blant disse er 2752 oppført som truet. Det vil si at veldig mange av Norges ville dyr, planter og sopp står i fare for å dø ut her til lands.

En stor utfordring for de ville artene er at de mangler leveområder. En annen stor utfordring er at vi ikke kjenner nok til disse artene vi kan være så heldige å støte på. Det er enklere å kjempe for arter vi har et forhold til, enn arter som er helt fremmede for oss.

Ved å gjøre hagen, balkongen eller fellesområdet litt villere, så er du med på å gi en hånd til den ville, norske naturen og alle artene som lever her – men du blir samtidig også uunngåelig klokere på den norske naturskatten.

Finn frem kikkert og kamera og se hvem som kommer på besøk i hagen din, og hvem du selv støter på ute i naturen.

NOEN DYRE- OG PLANTE- ARTER DU KAN FINNE:

ADMIRALSOMMERFUGL

Vanessa atalanta

SMÅSALAMANDER

Lissotriton vulgaris

RØDKNAPP

Knautia arvensis

PRAKTSANDBIE

Andrena cineraria

SITRONSOMMERFUGL

Gonepteryx rhamni

NORDPADDE

Bufo bufo

HUMLER

Bombus spp.

RYLLIK

Achillea millefolium

ENGRINGVINGE

Coenonympha pamphilus

RØDSTRUPE

Erithacus rubecula

PIGGSVIN

Erinaceus europaeus

KLATREMUS

Myodes glareolus

TIRILTUNGEBLÅVINGE

Polyommatus icarus

BLÅMEIS

Cyanistes caeruleus

FLAGGSPETT

Dendrocopos major

GRØNN LØVGRESSHOPPE

Tettigonia viridissima

NORDFIRFISLE

Zootoca vivipara

BUTTSNUTEFROSK

Rana temporaria

NESLESOMMERFUGL

Aglais urticae

TIRILTUNGE

Lotus corniculatus

- hver
kvadratmeter
teller!

OM WWF VERDENS NATURFOND:

WWF Verdens naturfond er den norske avdelingen av den internasjonale miljøorganisasjonen WWF. WWF har i alt mer enn fem millioner støttespillere på tvers av fem kontinenter, kontorer i 80 forskjellige land og mer enn 1200 naturvernprosjekter. Naturmangfoldet er under stort press, både i Norge og i resten av verden. Arter forsvinner i en hastighet vi aldri før har sett maken til. Derfor ønsker vi at flere, både privatpersoner, virksomheter og skoler, skal lære mer om naturmangfold og hvordan vi på best mulig måte kan ta vare på de viktige og fantastiske artene vi er så heldige å dele jorda vår med.

GJØR NORGES BALKONGER VILLERE

- hver kvadratmeter teller!

Vi jobber for å stanse naturødeleggelse og skape en framtid der mennesker lever i harmoni med naturen.

sammen for naturen wwf.no

WWF Verdens naturfond, organisasjonsnr 952330071MVA og registrert i Norge med reg.nos. © 1989 pandasymbolet og ® "WWF" registrert varemerke av Stiftelse WWF Verdens naturfond (World Wide Fund for Nature), WWF Verdens naturfond, Postboks 6784 St Olavs plass, 0130 Oslo, tlf: 22 03 65 00, epost: post@wwf.no, www.wwf.no.